

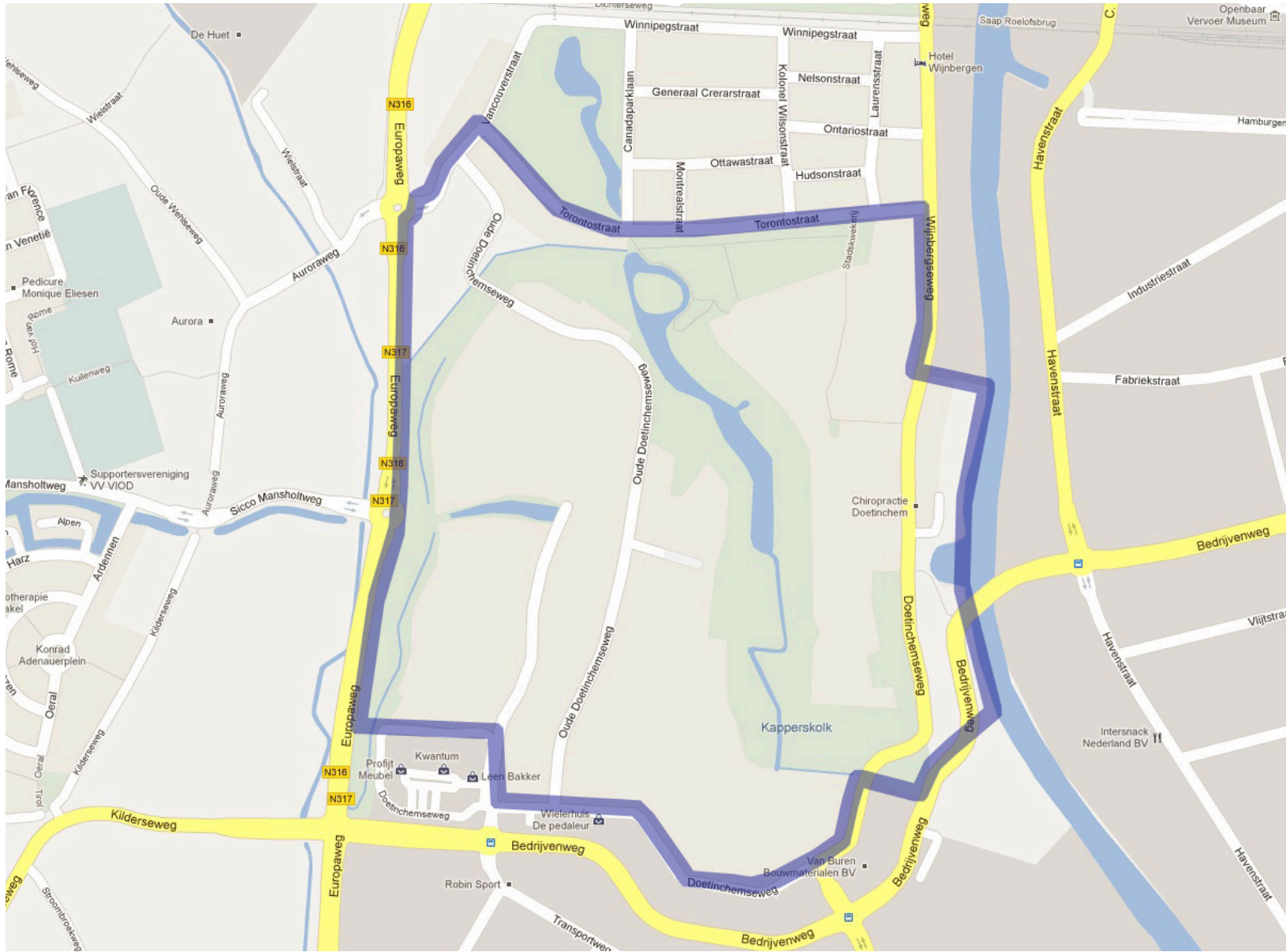
WIJNBERGEN

Quickscan cultuurhistorische waarden

Belfort Bureau voor Cultuurhistorie en Monumenten

Maart 2013

Kaart van het plangebied Wijnbergen.

1 INLEIDING

Onderzoekskader

Op dit moment wordt de actualisatie van het *Bestemmingsplan Oosseld en Wijnbergen 2013* voorbereid. In het plangebied Wijnbergen wordt een nieuw woongebied ontwikkeld. Een vast onderdeel van het bestemmingsplan betreft een paragraaf over de aanwezige- of te verwachten cultuurhistorische waarden in het plangebied. Het gaat hierbij zowel om beschermde als niet beschermde objecten en structuren.

Om beter zicht te krijgen op de cultuurhistorisch waardevolle elementen in Wijnbergen, is aan Belfort gevraagd een cultuurhistorische quickscan uit te voeren. De quickscan geeft inzicht in de historische gebiedsontwikkeling van Wijnbergen en geeft een overzicht van de cultuurhistorisch waardevolle en identiteitsbepalende elementen in het plangebied.

Situatie

Het bestemmingsplangebied Wijnbergen bevindt zich ten zuiden van de binnenstad van Doetinchem en grenst aan de zuidzijde van de naoorlogse woonwijk De Hoop. Het plangebied wordt begrensd door de Torontostraat in het noorden, de Oude IJssel in het oosten, het industrieterrein Wijnbergen in het zuiden en de Europaweg in het westen. In feite gaat het hier slechts om het deel van Wijnbergen dat sinds 1984 binnen de gemeentegrenzen van

Doetinchem ligt. Het overige deel van Wijnbergen (ten zuiden van de A18) valt onder de gemeente Montferland.

Opzet en uitvoering

De quickscan van Wijnbergen is in februari en maart 2013 uitgevoerd op basis van voorbereidend literatuur- en archiefonderzoek en veldwerk op locatie. Het veldwerk heeft plaatsgevonden vanaf de openbare weg. Door de gemeente Doetinchem zijn de afgelopen jaren meerdere cultuurhistorische quickscans opgesteld door *Van Meijel adviseurs in cultuurhistorie*. In overleg met de opdrachtgever is besloten om aan te haken bij de opzet en de waarderingssystematiek van deze quickscans. Op deze wijze wordt tegemoet gekomen aan de door de gemeente gewenste uniformiteit van de cultuurhistorische rapportages.

De quickscan start met een beschrijving van de historische gebiedsontwikkeling van Wijnbergen. Vervolgens is een waardering opgesteld van achtereenvolgens de landschaps- en structurelementen en de (historische) bebouwing. De waardering wordt afgesloten met een conclusie, waarin aangegeven wordt of er in het plangebied Wijnbergen panden aanwezig zijn die in aanmerkingen komen voor een dubbelbestemming 'cultuurhistorische waarde' in het bestemmingsplan.

In het onderzoek zijn de relevante bevindingen uit de *Inventarisatie cultuurhistorische waarden bebouwing landelijk gebied Gemeente Doetinchem* van 2010 overgenomen. Daarnaast is ook de lijst met objecten (erfgoed 1850-1940) vanuit het Monumenten Inventarisatie Project (uitgevoerd in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw) doorgenomen.

Detail van de kaart van Gelre, gemaakt door Christiaan 'sGrooten rond 1560. Onder Doetinchem is de kleine kern van Wijnbergen weergegeven in het stroomgebied van de Oude IJssel.

2 HISTORISCHE GEBIEDSONTWIKKELING

Wijnbergen is van oorsprong een kleine buurtschap, gelegen in de noordoostelijke hoek van het voormalige graafschap Bergh. Het plangebied Wijnbergen kent een duidelijk rivierduinlandschap, ontstaan door duizenden jaren van onder andere grind- en zandafzetting door de Oude IJssel. De rivier voerde zijn water af door een zeer brede riviervlakte, waarin zich ondiepe stroomgeulen en (hoger gelegen) rivierduinen vormden. De literatuur geeft weinig houvast over de exacte ontstaansgeschiedenis van de buurtschap. In ieder geval wordt vermeld dat Wijnbergen al aan het einde van de 13de eeuw onder de invloed van Bergh stond. De vroegste weergave van Wijnbergen op kaart betreft de kaart Christiaan 'sGrooten van rond 1560.

Plangebied Wijnbergen in de 19de eeuw

In de 19de eeuw behoorde Wijnbergen tot de kadastrale gemeente Zeddum. Op de kadastrale minuut van 1832 is de toenmalige situatie en bebouwing van het plangebied Wijnbergen waar te nemen. De kaart geeft een beeld van een zeer open en landelijk gebied, met in het midden het slingerende verloop van de Oude Doetinchemseweg en met een kleine bebouwingkern aan de weg van Zeddum naar Doetinchem (de huidige Doetinchemseweg). Verderop bevond zich aan deze weg een steenfabriek. Naast de concentratie van bebouwing rond de kerk en pastorie lagen in

het gebied enkele boerderijen aan de Oude Doetinchemseweg en aan de Kapperskolk. Aan de bovenzijde van de kaart is de 'Wijnbergsche loopgraaf' afgebeeld, een oude stroomgeul van de Oude IJssel. De rivier zelf is nog niet gekanaliseerd. In het noorden van het plangebied Wijnbergen bevonden zich de moestuinen en stadskwekerij voor de stadsbewoners. Deze voorziening was buiten de stad geplaatst, omdat hier binnen de vesting geen ruimte voor was.

De Martinuskerk van Wijnbergen heeft haar huidige verschijningsvorm te danken aan een ingrijpende restauratie in 1910, maar daarbij zijn delen verwerkt van de oude kerk uit 1778. De oude pastorie, nog te zien op de kadastrale minuut van 1832, werd rond 1856 gesloopt en vervangen door de huidige pastorie aan de Doetinchemseweg. Op de plaats van de oude pastorie werd een begraafplaats aangelegd. Van oudsher werd er tol geheven bij boerderij de Kappe aan de Kapperskolk. In 1861 werd een nieuw tolhuisje gerealiseerd (reeds gesloopt) op de kruising van de Oude Doetinchemseweg en de huidige Doetinchemseweg. In hetzelfde jaar werd de huidige Doetinchemseweg verhard en 'ontdaan van haar kronkels'. Nabij het tolhuisje werd in 1881 de openbare lagere school De Tol gebouwd. De school bevindt zich in de huidige situatie op het industrieterrein Wijnbergen.

Ontwikkeling in de 20ste eeuw

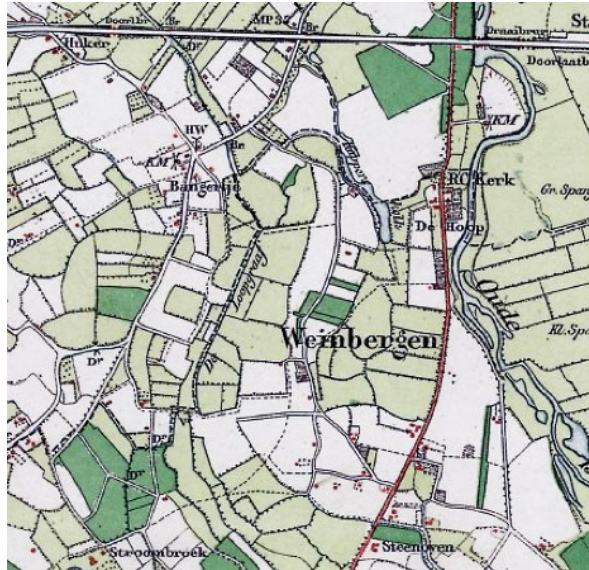
Vanaf het einde van de 19de eeuw ontstond er als gevolg van de industriële ontwikkeling meer bedrijvigheid ten zuiden van de Doetinchemse binnenstad. In 1885 was de spoorlijn Zevenaar-Winterswijk en het stationsgebouw gereed. Daarnaast werd in 1902 de tramlijn in gebruik genomen die via Zutphen, Doetinchem en Wijnbergen naar Emmerik in Duitsland liep. De tramlijn werd in 1957 gesloten. Rond 1920 werd de Oude IJssel gekanaliseerd en rivierarmen gedempt. In het plangebied Wijnbergen vond geen grootschalige uitbreiding plaats. De bedrijvigheid richtte zich meer aan de zuidelijke rand van de binnenstad. Zo werd in 1904 ten noorden van de spoorlijn de (inmiddels gesloopte) conservenfabriek Blom

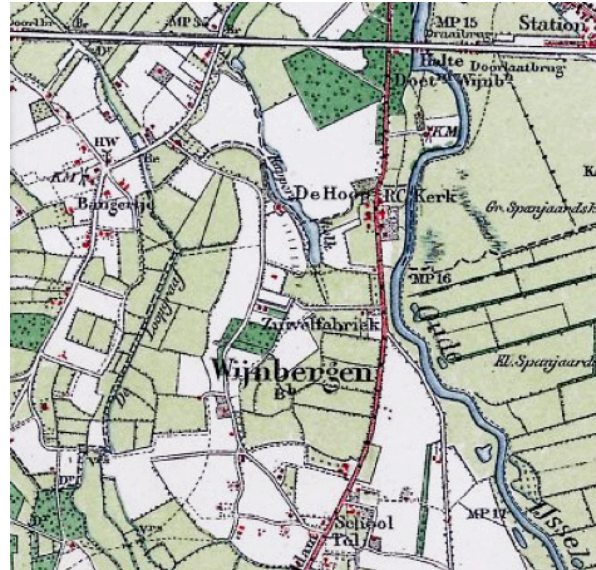
De toegang tot de kleine kern van Wijnbergen, gezien vanuit het noorden (1918). Langs de weg is de tramlijn te zien, waar tot 1957 nog tramverkeer over heen ging.

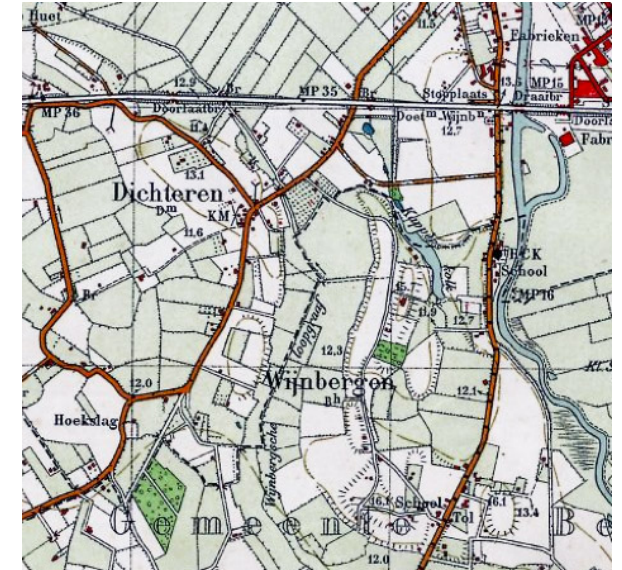
Kadastrale minuutplan uit 1832 van Zeddam (sectie A) met zicht op de toenmalige situatie van het plangebied Wijnbergen. Rechtsonder de kern aan de 'Doetinchemseweg'. Daarboven de Kapperskolk met centraal door het gebied heen het verloop van de Oude Doetinchemseweg. Bovenin is de loop van de Wijnbergse loopgraaf weergegeven.

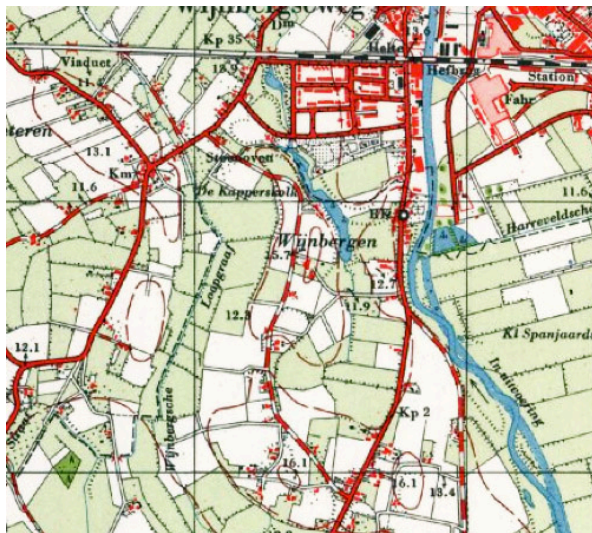
1898

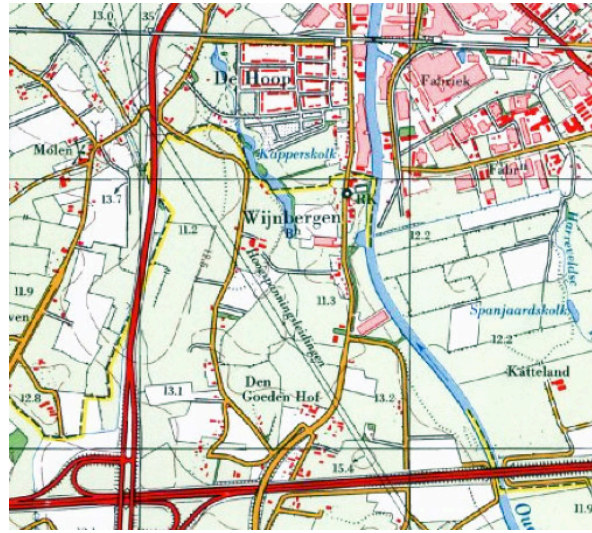
1908

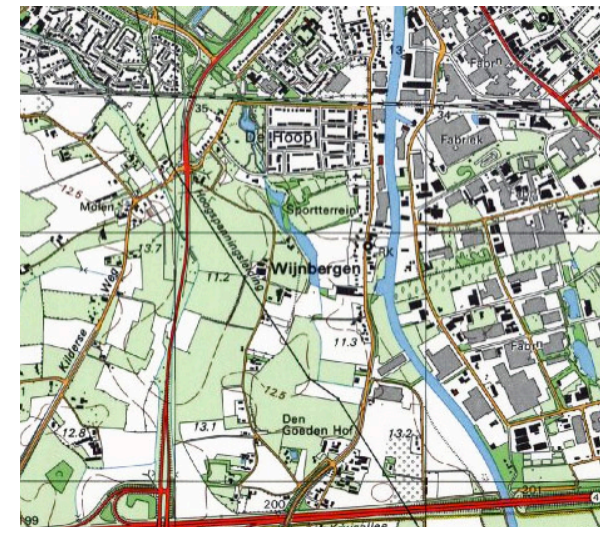
1930

1957

1977

1995

opgericht. Wel werden ten zuiden van de R.K. kerk en pastorie na 1921 een R.K. schoolgebouw, een bijbehorende schoolmeesterswoning en een R.K. verenigingsgebouw gerealiseerd. Geleidelijk aan raakte de kleine kern van Wijnbergen verbonden met de binnenstad via de toenemende lintbebouwing aan de Doetinchemseweg/Wijnbergseweg. Deze ontwikkeling raakte in een stroomversnelling na de Tweede Wereldoorlog. Eind jaren vijftig werd de nieuwe woonwijk De Hoop gerealiseerd. Ten zuiden van de voormalige stadskwekerij bleef de bestaande situatie gehandhaafd. Wel werd aan de IJssel in 1950 de Op & Overslagbedrijf v.d. Handelsraad van de A.B.T.B. gebouwd. De belangrijkste wijzigingen van de situatie in het plangebied Wijnbergen vonden plaats vanaf de jaren zeventig. In het zuiden werd de snelweg A18 aangelegd en in het westen zorgde de nieuwe Europaweg ervoor dat de Doetinchemseweg/Wijnbergseweg niet langer als belangrijkste verbinding richting het centrum fungeerde. In het zuiden werd daarnaast het industrieterrein Wijnbergen ontwikkeld en geleidelijk uitgebreid. De stadskwekerij werd later omgevormd tot publiek toegankelijk natuurgebied.

Luchtfoto van het gebied ten zuidoosten van de binnenstad van Doetinchem in 1963 (bron: Dinkla 1997/KLM Aerocarto). Direct ten zuiden van de nieuwe woonwijk de Hoop (begrensd door een dubbele bomenrij) liggen de gronden van de voormalige stadskwekerij. De Kapperskolk is onderin eveneens zichtbaar. Langs de Wijnbergseweg is inmiddels het Op & Overslagbedrijf van de Handelsraad van de A.B.T.B. gebouwd. In het midden is het voetbalterrein waar te nemen, waar vereniging VIOD gedurende de oorlogsjaren haar wedstrijden speelde.

3 WAARDERING

Het plangebied Wijnbergen kent een eigen karakter ten opzichte van de omliggende gebieden. In de waardering zijn verschillende elementen op het gebied van landschap, structuur en historische bebouwing opgenomen, die bepalend zijn of een positieve bijdrage leveren aan de ruimtelijke kwaliteit en identiteit van het gebied. De belangrijkste elementen worden op de waarderingskaart weergegeven. De bovenste en de onderste helft van de waarderingskaart zijn apart weergegeven ten behoeve van de leesbaarheid.

Landschap en structuur

Het plangebied Wijnbergen wordt gekarakteriseerd door het rivierduinlandschap nabij de Oude IJssel met hoger gelegen rivierduinen en oude ondiepe stroomgeulen. De structuur bestaat in hoofdzaak uit het verloop van de twee wegen in de richting van de binnenstad, de Oude Doetinchemseweg en de Doetinchemseweg/Wijnbergseweg. Tot de waardevolle landschaps/groen- en structuurelementen behoren:

1. De Kapperskolk.
2. Dubbele bomerij in de Torontostraat ter ruimtelijke afscheiding van de woonwijk De Hoop.
3. Natuurgebied ter plaatse van de voormalige stadskwekerij.
4. De Oude Doetinchemseweg als historische toegangsweg naar Doetinchem.

5. De Doetinchemseweg als historische radiaal.

Objecten

Verspreid over het plangebied bevinden zich een aantal objecten die in meer of mindere mate een cultuurhistorische waarde vertegenwoordigen. Bij het waarden is onderscheid gemaakt in rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten, beeldbepalende panden en beeldondersteunende panden.

Rijksmonumenten

6. Doetinchemseweg 9, orgel in de R.K. kerk Sint Martinus.

Gemeentelijke monumenten

7. Doetinchemseweg 9, R.K. kerk Sint Martinus.
8. Doetinchemseweg 9, baarhuisje.
9. Doetinchemseweg 11, R.K. pastorie Sint Martinus.
10. Doetinchemseweg 13, dwarshuis met leilinden.
11. Doetinchemseweg 15, R.K. verenigingsgebouw.
12. Doetinchemseweg 17, R.K. school.
13. Oude Doetinchemseweg 22, boerderij de Kappe.
14. Oude Doetinchemseweg (nabij 22), archeologische vindplaats.

Beeldbepalende panden

Beeldbepalende panden zijn gebouwen die door de verschijningsvorm in hoge mate bijdragen

aan de ruimtelijke kwaliteit en/of identiteit van het plangebied.

15. Doetinchemseweg 19, voormalige onderwijzerswoning, behorend bij het R.K. schoolgebouw.
16. Doetinchemseweg 34, woonhuis met bedrijfsgedeelte.
17. Oude Doetinchemseweg 20, hoofdgebouw en bijgebouw.
18. Oude Doetinchemseweg 22, bijgebouw
19. Oude Doetinchemseweg 25, hoofdgebouw.

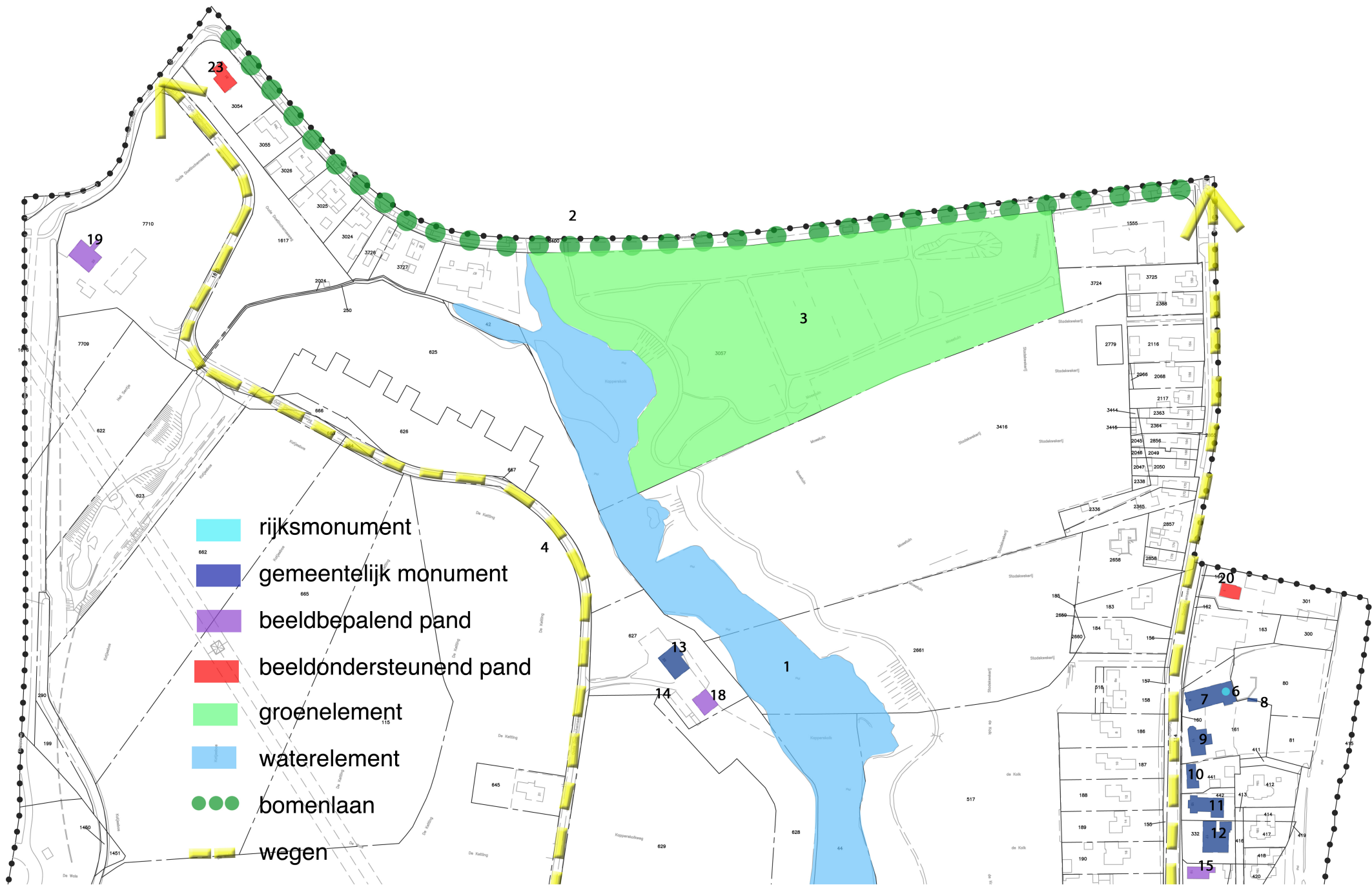
Beeldondersteunende panden

Beeldondersteunende panden zijn gebouwen die door de verschijningsvorm in positieve mate bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit en/of identiteit van het plangebied.

20. Doetinchemseweg 1.
21. Doetinchemseweg 26.
22. Oude Doetinchemseweg 10-12.
23. Torontostraat 81, peuterspeelzaal.

Aanbevelingen

Het verdient de aanbeveling om voor de beeldbepalende panden Doetinchemseweg 19 en oude Doetinchemseweg 20, 22 (bijgebouw) en 25 een dubbelbestemming 'cultuurhistorische waarde' op te nemen in het bestemmingsplan. Het pand Doetinchemseweg 34 is wel beeldbepalend, maar door latere aanpassingen van het exterieur is de cultuurhistorische waarde aangetast.

LANDSCHAP EN STRUCTUUR

1. De Kapperskolk

2. Dubbele bomenrij in de Torontostraat

3. Publiek toegankelijk natuurgebied

4. De Oude Doetinchemseweg

5. Doetinchemseweg

RIJKSMONUMENTEN

6. Doetinchemseweg 9 (orgel in R.K. kerk)

GEMEENTELIJKE MONUMENTEN

7. Doetinchemseweg 9, R.K. kerk Sint Martinus

8. Doetinchemseweg 9, baarhuisje

9. Doetinchemseweg 11, R.K. pastorie

10. Doetinchemseweg 13, dwarshuis

11. Doetinchemseweg 15, R.K. verenigingsgebouw

12. Doetinchemseweg 17, R.K. school

13. Oude Doetinchemseweg 22, boerderij de Kappe

14. Oude Doetinchemseweg (nabij 22), archeologische vindplaats

BEELDBEPALENDE PANDEN

15. Doetinchemseweg 19, voormalige onderwijzerswoning

16. Doetinchemseweg 34, woonhuis met bedrijfsdeelte

17. Oude Doetinchemseweg 20, hoofdgebouw en schuur

18. Oude Doetinchemseweg 22, bijgebouw
(bron: Bureau Helsdingen, *Inventarisatie cultuurhistorische waarden bebouwing landelijk gebied Gemeente Doetinchem* (2010-2011))

19. Oude Doetinchemseweg 25, hoofdgebouw

BEELDONDERSTEUNENDE PANDEN

20. Doetinchemseweg 1

21. Doetinchemseweg 26

22. Oude Doetinchemseweg 10

23. Torontostraat 81

BRONNEN EN LITERATUUR

Archieven

Archief Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers
Beeldbank

Archief Bergh
Beeldbank

Literatuur

Bureau Helsdingen, *Inventarisatie cultuurhistorische waarden bebouwing landelijk gebied Gemeente Doetinchem*, Vianen 2010-2011.

Dinkla, A. e.a., *Oud Doetinchem vanuit de lucht*, Hoogeveen 1997.

Kisman, A.K., *St. Martinuskerk Wijnbergen*

Meijel, L. van, *Cultuurhistorische verkenning: Woonwijken Doetinchem (1940-1965)*, Nijmegen 2010.

Meijel, L. van, *Hamburgerbroek: Quickscan cultuurhistorische waarden*, Nijmegen 2011.

Monumenten Inventarisatie Project Gelderland: inventarisaties Doetinchem, Oosterbeek 1992.

Old Ni-js. Lijfblad van de Heemkundekring Bergh 44 (1999)

Stenvert R., *Inventarisatie Industrieel Erfgoed Doetinchem*, Utrecht (BBA) 2009.

COLOFON

Titel

Wijnbergen: quickscan cultuurhistorische waarden

Opdrachtgever

Gemeente Doetinchem, Gerdien Dutman

Onderzoek, tekst en opmaak

Jacco Vromen

Fotografie en waardekaart

Jacco Vromen

Topografische kaarten

Kadaster, Topografische Dienst (www.watwaswaar.nl)

Contact

Belfort Bureau voor Cultuurhistorie en Monumenten
Boekweidreef 27, 7006 LA Doetinchem

+31(0)6-16311843

j.vromen@belfortcultuurhistorie.nl

www.belfortcultuurhistorie.nl

© Belfort Bureau voor Cultuurhistorie en Monumenten, Doetinchem, maart 2013